

Kibicek, írók, dámák, spionok, meg sok más egyéb

Orosz István: *Sakkparti a szigeten*

Zebegény, 2015, Borda Antikvárium

Ha nagyon akarja, az ember mindent át tud ideologizálni. Művészetet, tudományt, sportot, munkát, hétköznapi életet – mindent. Csak néhány példát említek. 1953-as izraeli turnéján Jasha Heifetznek, a XX. század egyik legnagyobb hegedűművészenek jobb karjára – tehát arra, amellyel a vonót fogta – vasrúddal többször lesújtott egy merénylő, mert műsoráról nem volt hajlandó levenni az Izraelben lenácizott Richard Strauss hegedűszonátáját. Heifetz hiába érvelt, hogy a zene fölötte áll az ilyen tényezőknek, a vasrúd – az ideológia meghosszabbítása – könyörtelesen lesújtott az egyébként zsidó származású hegedűművészre, és megtörte pályáját is, egészségét is. A tudomány területéről is tengernyi példa említhető, de érjük most be egy szovjet abszurdal. A Szovjetunióban nem csak a világnézetileg kikezdhetőbb társadalomtudományokat állították inkvizíció elé, 1948-ban az ideológiai szempontból értelmezhetetlen genetikát a maga egészében burzsoá áltudománynak nyilvánították. Miután a tovarisoknak konyec lett – emlékeznek erre a nagyszerű plakátra? –, sok minden kiderült a szovjet korszak boszorkányüldözéseiről, de arról csak a szakemberek hallottak, hogy a világ legártatlanabb sportjának, a sakknak is hasonló osztályrész jutott, mint a genetikának: ráütötték a burzsoá billogot. A szóhasználat tudatos: nem „sors jutott neki”, hanem – marxista terminológiával élve – osztályrész. A sakk körül azonban hamar alábbhagyott az osztályharc, talán túl kemény diónak bizonyult annak megmagyarázása, hogy Leninnek, a világ prole-

tárai vezérének miért éppen a „burzsoá” sakk volt a kedvenc sportja. Sőt a sakk megítélésében hamarosan száznolcvan fokos fordulat következett be, felkarolták, támogatták, és a Szovjetunió évtizedekre sakknagy hatalommá vált, a sikereket olyan nevek fémjelezték, mint Botvinnik, Szpasszkij, Karpov, Kaszparov.

Ennyire azonban ne szaladjunk előre az időben, hanem térjünk vissza 1908-ba, Capri szigetére, a káprázatos panorámájú Villa Blaesus teraszára, ahol Lenin éppen sakkozik. 1908. április 23-át írunk, és Vlagyimir Iljicszel szemben, a fekete bábuk mögött párttársa, Alekszandr Bogdanov ül. Ez a briliáns elme, orvos, közgazdász, filozófus, politikus szinte ismeretlen a magyar közönség előtt. Most éppen a méregdrága villa bérlőjével, a házigazda Makszim Gorkijjal, valamint Lunacsarszkijjal, a későbbi kulturális népbiztossal együtt „istenépítésen” töri a fejét, a marxizmust próbálja a vallással házasítani. Lenint felbőszítette a Vperjod (Előre) csoport – így nevezték magukat Bogdanovék –, és kerek perccel kijelentette: „Nem állok szóba olyan alakokkal, akik odáig süllyedtek, hogy a tudományos szocializmus és a vallás egyesítését hirdetik...”¹ Gorkij éppen azért csábította Vlagyimir Iljicsset Caprira, hogy ebben a kérdésben dülőre jussanak. A sakk a puhítás része volt. A délelőtti napsütésben fürdő teraszon Gorkijon kívül többen is figyelmesen követik a parti alakulását: Bazarov doktor, Marx *Tőkésjének* egyik

1 Orosz István: *Sakkparti a szigeten*. Zebegény, 2015, Borda Antikvárium, 11.

oroszfordítója, Lunacsarszkij felesége, azután Zinovij Peskov, Gorkij fogadott fia, aki elhagyta öszövetségi hitét, mire az apja kiátkozta, de az átok nem fogott rajta, fényes pályát fut majd be, De Gaulle környezetében a tábornoki rangig viszi. Nem melleleg testvérbátyja Jakov Szverdlovnak, aki 1917-1919-ben Lenin után a második ember lesz Szovjet-Oroszországban, és aki majd kiadja az ukázt a cári család meggyilkolására. A társaság összes tagját nincs idő felsorolni, meg egyébként is nehéz volna, ugyanis a kibicek hol eltűntek, hol újra felbukkantak a két játékos körül. Nem úgy kell ezt érteni, hogy ki-be jártak a villa és a terasz között, a történelem szele fújta őket ide-oda. A sakkozóról Gorkij élettársának, Marija Fjodorovna Andrejevának, a gyönyörű színésznőnek a fia több fényképet készített, de attól függően, hogy a hivatalos ideológiai irányvonal szerint a kibicék politikailag éppen korrektnek számítottak-e, vagy sem, hol kiretusálták, hol visszatették őket a fényképekre. Ezek a Capri szigetén készült fényképek és szereplőik izgatták fel Orosz István képzeletét, és írt róluk könyvet. A Borda Antikvárium adta ki 2015 tavaszán pazar kivitelben, kis példányszámban, *Sakkparti a szigeten* a címe. Igen, ez biztos, a *Sakkparti* megfelel a könyv fogalmának: lapjai vannak, a lapokon betűk, sorok, képek. Ellenben, ha a műfaját kell meghatároznom, Juhász Gyula homlokegyenest más élethelyzetben fogant verssora tolu a számra: „Én nem tudom, mi ez...” Azzal vigasztalodom, hogy maga Orosz István is bizonytalan könyve műfaját illetően: „Kész voltam egy meghatározhatatlan műfajú írással is [...], amelyben hol a szabadon csapongó novellista, hol meg a történelmet búvárló könyvmoly módszerével próbáltam felidézni a capri terasznak és annak a bizonyos sakkozós napnak az eseményeit és zavaros hullámveréseit az időben.”²

2 Orosz István: *Sakkparti a szigeten*. Zebegény, 2015, Borda Antikvárium, 222.

Találó meghatározás, de nem teljes! A *Sakkparti* egyszerre dokumentumregény, novella, fikció, művelődéstörténeti esszé, történelmi tanulmány, képeskönyv és még sok minden más is. Kétségtelen, hogy nagyon csavaros, nagyon rafinált munka! Például lábjegyzetek vannak benne bibliográfiai hivatkozásokkal, mint a történelmi szakmunkákban szokás, de a lapszámokat nem tünteti fel a szerző, mintegy mossa kezeit: én nem profi történész vagyok, ne kérjétek számon rajtam a lapszámokat. Azon morfondírozik, hogy „érdemes-e vajon keresnie a határvonalat az »így esett« és az »akár így is eshetett volna« között, és azzal biztatja magát (meg persze azzal nyugtatja az olvasót), hogy olykor a fikció kacskaringós passzázssai biztosabban és egyenesebben vezetnek el oda, ahová a valóság is tart, vagyis ahová tartania kéne. Következésképp a dolgok végső kibogozása, vagyis megértése csakis azok regényes összegubancolása révén valósulhat meg.”³ De legyünk óvatosak, ne higgyünk neki, kínosan ügyel ugyanis a történelmi hűségre, a pontosságra! Könyvének szereplői egy bizonytalan kilétű hölgy kivételével valóságos személyek, akik valóságos térben és időben mozognak. A történetet 1908. április 23-án, csütörtökön indítja. Ellenőriztem, az a nap valóban csütörtökre esett. Furmányos ember Orosz István, állít valamit, azután visszavonja. Játszozik, megpróbálja elhitetni velünk, hogy regényt ír, aztán tagadja, hogy regényt ír, és közben rigorózan pontos krónikás. Megtanulta Lenintől a taktikát, egy lépés előre, két lépés hátra.

Lenin és Bogdanov sakkóra nélkül játszott, ezért nem tudjuk, hogy a *Sakkparti* cselekménye mennyi ideig tartott. Bogdanov százszor is meggondolt egy-egy lépést, amivel kettős hatást ért el: egyrészt kikököcsölte a nyugalmából ellenfelét, másrészt időt adott az elbeszélőnek, hogy a parti ideje alatt, ami mindent egybevetve nem lehetett több másfél óránál,

3 Uo. 181.

elmondja történeteit, gondolatait a szereplőkről, történelemről, művészetéről, mindenről, ami a környezetről eszébe jutott. És bámulatos, hogy mi mindent tudunk meg 246 lapon, hogy az orosz-szovjet és az európai kultúra mennyi részletébe pillantunk be, kapunk belőle ízeletét! Ezt szó szerint kell érteni: Orosz István nem történelmi szakmunkákra jellemző száraz tényeket dug le az olvasó torkán, hanem élettél, színnel, szaggal, zamattal telített remek jeleneteket tár elénk, apró mozzanatokból fest történelmi képet. Lenint, a bálványt, a félistent lehozza a földre, hétköznapi emberként mutatja be, aki raccsol, aki egészséges férfiként Gorkij feleségének gyönyörű, izgató időmait igyekszik szemével kitapogatni, amikor a nap átsüt a ruháján, aki négykézlábra ereszkedve ugat, incselkedik a kutyákkal.⁴ Egészen emberi lesz a véres kezű diktátor!

A *Sakkparti* stílusa és poétikája korszerű! Ma szinte kötelező némi káromkodással, szlenggel, szaftos, nyers fordulattal fűszerezni a szépirodalmi szövegeket, és a szerző ebben engedményt tesz a korszellemnek. Ez az egyetlen, amit egy kicsit szeretetlennek érzek a könyvben. Sokkal szórakoztatóbb, amikor szemérmes! Például amikor imígyen vegyíti a történetfilozófiát a szerelemfilozófiával: „Minden forradalom alapvetően különbözik, ahogy mindegyik szerelem is más. Nem lehet úgy koitálni, hogy az ember közben a szakirodalmat lapozgatja.”⁵ Cáfolhatatlan megállapítás, a halhatatlan aforizmák között a helye!

Olvasás közben végig kísértett az a gondolat is, hogy ismerek egy Orosz István nevű grafikusot, aki a legrafináltabb módon ámítja nézőit, változtatja művein a nézőpontot, úgy rejt el részleteket, szereplőket, hogy csak a vájtszemű beavatottak tudják megfejteni képei üzenetét. Végig ott motoszkált bennem a gyanú, hátha ezt a dokumentumregényt a grafikus Orosz István

írta, és ugyanúgy, mint a képein, a szövegében is elrejt, elhelyez titkosított üzeneteket. Nem lehet, hogy az orromnál fogva vezet? Gyanúmat az alábbi mondata csak megerősítette: „éppen a könyvecske mértani felezőpontján járunk, talán egyfajta *mise en abyme*-szerű fortélyra számíthatnak”⁶. Gyorsan megnéztem, a könyv 64 fejezetből, epilógus nélkül 221, epilógussal együtt 230 oldalból áll, a felezőpont a 31. fejezetben van, a 123. oldalon. Törtem a fejem, de a titokhoz a kulcsot nem találtam meg. Vagy nincs is titok? Mindenesetre azon sem lepődnék meg, ha mondjuk visszafelé olvasva is értelmes lenne a szöveg, vagy ha anamorfikus lencsét kellene tenni a könyvlapok egy-egy pontjára, hogy a szöveg minden titka feltáruljon előttünk.

A *Sakkparti* talányos könyv. Nehéz eldönteni, hogy ki írta: a grafikus, a költő, a prózaíró, az esszéista, a filológus, esetleg maga Orosz István? Esetleg mindegyikük vagy egyikük sem? A mai világban, amikor minden relatív lett, amikor az sem biztos, hogy ki nőnemű, ki hímnemű, akár még az is megeshetett, hogy ezt a könyvet Utisz írta, azaz Senkise írta, merthogy ezt jelenti ez az ögörög szó, Odüsszeusz mutatkozott így be Küklopsznak, a félszemű óriásnak. Találtam ugyanis egy Utisz című honlapot, és Utisz a saját művei között tartja számon a *Sakkpartit*. Ha Senkise írta, lehet, hogy nem is írta senkise, hanem csak úgy íródott. A magyar irodalomban volt már erre is példa, emlékszünk a szálológévé vált mondatra: „A regény, amint írja önmagát.”⁷

A posztmodern irodalom túljutott a zenitjén, de egy író még ma sem tarthat számot érdeklődésre, ha valamilyen formában nem kapcsolódik a posztmodern művek és irodalomtörténészek egyik kardinális problémájához, a szerzőséghez. Ki a szerző, ki írja a könyvet? A *Sakkpartiban* is központi poétikai probléma az elbeszélő po-

4 Orosz István: i. m., 20.

5 Uo. 73.

6 Uo. 123.

7 Esterházy Péter: *Termelési-regény (kiss-regény)*. Budapest, 1979, Magvető, 428.

zícója, de itt ez nem erőltetett, nem művi, hanem szellemes és eredeti. Utisz tisztában van vele, hogy a XXI. század elején az elbeszélőnek illik egy kicsit szégyenkeznie, ha mindentudó: „a történet önjelölt alakítójából visszasüllyedhetünk azzá, akik valójában vagyunk, vagy lennünk kellene: egyszerű szemléltető. Krónikássá. Kibiccé.”⁸ Azt is tudja viszont, hogy szégyenkezés ide vagy oda, az elbeszélő mégiscsak mindentudó: „Bogdanov már bizonyára tudja, mit fog lépni, persze tudjuk mi is, mert száz évvel fiatalabbak vagyunk nála, létünkkel igazolva, hogy a sakktabla fölött megállni látszó idő mégiscsak megmozdult...”⁹ Az elbeszélő tehát újfent mindentudó, de Utisz ezt rögvest megkérdőjelezi: „Hiába akarnánk, nem szólhatunk közbe, az elbeszélő csak rögzít, helyesbítésre nincs lehetősége, de ideje se igen lenne...”¹⁰ Aztán ennek is ellentmond, cáfolja önmagát: „Pedig mégiscsak mi vagyunk azok, akiknek felelősséggel kell viseltetnünk iránta, úgy hisszük, rajtunk áll, hogy hősünk élete és az életéről megmaradó kép mennyire válik el egymástól. Mekkora nyílik az a bizonyos fikciós olló.”¹¹ Rendszeresen beszédbe elegyedik az olvasóval: „Figyelem, ha az elbeszélő kiesne a szerepéből, az olvasó azért ne tartson vele.”¹² Az elbeszélő pozíciójának változtatása, az önmegszólítás, az önreflexió, majd az olvasóhoz fordulás révén, ami kihajolás a történet idejéből a jelen időbe úgy, ahogy Flammarión metszetén látjuk a könyv 46. oldalán, az író és az olvasó rendkívül szellemes, játékos párbeszédévé formálódik a szöveg. Az olvasót ezzel a módszerrel emeli ki a mesterséges művészi közegből, a történet idejéből, és viszi közelebb az olvasás idejéhez, vagy viszi el más idősíkokba. Utisz úriember, ért olvasói nyelven, sőt az olvasó kegyé-

ben jár, erősíti önbizalmát: „A tulajdonképpen alkotó maga a néző. Mi vagyunk a művészek, barátaim!”¹³ Köszönjük, Utisz!

Térjünk azonban vissza a sakkozókhöz! Bogdanov lassan mozgatja a bábukat, nem biztos, hogy szándékosan játszik Lenin idegeivel, de az eredmény mégis ez. Leninnek elfogy a türelme, és veszít. Gorkijtól tudjuk, hogy gyerekesen csapkodott, hisztizett. A sakkpartit Bogdanov nyerte, de az életjátszmát Lenin. Mondják, a játék felkészülés az életre, a valóság modellezése, de az esetünk is azt bizonyítja, hogy aki nyer a játékban, még veszíthet az életben. A Villa Blaesus teraszán két utópista gondolkodó mérkőzött meg egymással, egyelőre csak a sakkablánál. Bogdanov felkészültebb, talán tehetségesebb ember is, mint Lenin, a sakkban is ő a jobb. A tehetséghez azonban még más is kell: kíméletlenség, vasakarat, ami az eredményesség egyik kulcsa, s ebben Lenin a jobb. Meg a politikában nyilván azért is győzött Vlagyimir Iljics, mert az ő utópiájában mégis több valóságélem volt, mint Bogdanovéban. Lenin gyakorlatiasabb volt, Nyecsajev gyilkosan logikus és embertelen forradalmi katekizmusát követte.¹⁴ Bogdanov tudta magáról, hogy noha jobban sakkozik, nem elég pragmatikus: „Gyakran egy szépnek vélt fordulatért, egy látványos megoldásért lemondott a biztosan célra vezető, de unalmasnak ítélt húzásról.”¹⁵ Bogdanov Mars-utazáson törte a fejét, írt is egy a Marson játszódó utópiát, igen sokatmondó címmel: *Vörös csillag*. A XIX. században erről a címről a műveltebbeknek még a Mars jutott volna eszükbe, sőt a vörös csillagot hallván talán még az is felvillant volna fejükben, hogy a vörös a vér színe, ezért a Mars a harc, a háború bolygója az asztrológiában. A XX. századdal a hátunk mögött azonban először mindenkinek az ötágú vörös csillag, a kommunista mozgalom ötlük az eszébe.

8 Orosz István: i. m., 132.

9 Uo. 127.

10 Uo. 179.

11 Uo. 182.

12 Uo. 213.

13 Uo. 138.

14 Uo. 43.

15 Uo. 5.

Bogdanov utópizmusa és fanatizmusa többre tört, mint Leniné, nem kevesebbet célzott meg, mint a halhatatlanságot, az öröklétet. Más is vágyott már erre, sőt nincs is olyan nagy világvallás, amelynek tanítása és rítusai ne e gondolat köré szerveződtek volna. Az egyiptomi piramisok is azt a gyakorlati célt szolgálták, hogy lakói egykoron feltámadjanak. A piramis képzete a XX. században sem veszítette el időszerűségét. Lenin piramisban nyugszik a Vörös téren, ha nem is annyira hegyesen, mint Kheopsz fáraó. Sztálin Bogdanovot bízta meg Lenin feltámasztásával. Végso soron ezzel a céllal nyitotta meg a világ első Vértranszfúziós Kutatóintézetét. A *Sakkparti* szerzője úgy tudja, hogy Majakovszkij részt vett Bogdanov egyik orvosi bemutatóján – Tulp doktor anatómiai leckéje a XX. században –, és a *Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog* sorokat nemcsak metaforának szánta.¹⁶ Maga Bogdanov is az örök életért folytatott kísérletbe halt bele. VÉRÁTÖMLESZTÉSSEL akarta magát megfiatalítani, de a fertőzött vértől meghalt. Egyébként Bogdanov ambíciójának voltak előzményei az orosz kultúrában. Nyikolaj Fjodorov, a kozmizmus elméletének jámbor kidolgozója az emberiség általános feltámasztásáról írt dolgozatokat.

„Csak az értelem, csak a tudomány alapján nem lehet a világot igazgatni. A nagy népeket más erők rendezik, spirituális erők, olyan erők, amelyek eredete ismeretlen és megmagyarázhatatlan”¹⁷ – mondja a könyv szerzője. A *Sakkpartiban* is tetten érhető, hogy a történelmet nem a történések szakmunkái, hanem a mítoszok formálják, alakítják. A mítoszok makacsul tartják magukat, kiirthatatlanok, a tudomány mindig utánuk kullog, mindig vesztesre áll velük szemben. Valakit azonban meg kell védenem a mítoszoktól! El a kezekkel Sztálin elvtárstól! A *Sakkpartiban* Sztálin képe görbe tükörben jelenik meg, torzít ez a tükör, de hűen adja vissza a ma-

gyarországi szovjetológia állapotát. A körképért nem Utisznek kell szemrehányást tennünk, ő ebben ártatlan.

1907-ben a bolsevikok kirabolták Tbilisziben az Eriván – s nem Jereván! – téren levő bankot, és hozzávetőleg három és félmillió mai dollárnak megfelelő rubelt zsákmányoltak.¹⁸ A bankrablásban, aminek lányos, szemérmes bolsevik beceneve expropriáció volt, negyvenen haltak meg. El kell hogy szomorítsak mindenkit, az akció kitervelésében nem vett részt a „... grúz Koba, a helyi papnevelde szeminaristája, aki később Sztálin néven fut majd be fényes karriert”.¹⁹ Oleg Hlevnyuk, a sztálini korszak egyik legkiválóbb történésze, aki levéltári forrásokból dolgozik, frissen megjelent könyvében egyértelműen kijelenti, hogy ez mítosz! A rablás irányítója és egyik résztvevője – ezt eddig is tudtuk – Sztálin földije, a Kamó fedőnevű Ter-Petroszjan volt. Sztálin tisztában volt a Kamó-féle csoport tevékenységével, a helyi pártszervek előtt „falazott” is nekik, de semmilyen szín alatt nem volt a csoport vezetője. Ugyanilyen mítosz és rágalom az is, hogy Sztálin a cári titkosrendőrség ügynöke volt. A kulcsdokumentumról, ami a legfőbb érv volt, kétségtelenül kiderült, hogy nyugati emigráns körökben fabrikált hamisítvány.²⁰

A *Sakkpartiban* hemzsegnek az ügynökök és az ügynökgyanúba keveredett személyek. Van, akinek az esetében a gyanút ma már dokumentumokkal is lehet igazolni. Tudjuk, hogy Lenint és bolsevik elvtársait 1917 tavaszán leplombált vasúti kocsikban a németek szállították Petrográdra, hogy Marija (Mura) Zakrevszkaja

18 Az összeg nagyságáról eltérnek a vélemények, egy ismert szakmunka 150 ezer rubelről tud. Vö. Heller, Mihail – Nyekrics, Alexandr: *A Szovjetunió története*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó–2000, 36.

19 Orosz István: i. m., 6–7.

20 Олег Хлевнюк: *Сталин. Жизнь одного вождя*. Москва, 2015, Издательство АСТ, Издательство CORPUS, 53–54.

16 Orosz István: i. m., 152.

17 Uo. 171.

Budberg, Gorkij utolsó élettársa kettős ügynök volt, az angoloknak és az NKVD-nek is dolgozott. Krjucskovról, Gorkij titkáráról is mindenki tudni véli, hogy az NKVD titkos ügynöke volt, és ebbéli minőségében szerepet játszott az író fiának, Makszimnak a halálában, jóllehet, Gorkij életműve egyik legjobb ismerőjétől tudjuk, idáig semmilyen ezt megerősítő irat nem került elő.²¹ Egyébként Gorkij fiáról is ugyanezt rebesgették. Marija Fjodorovna Andrejeva színésznő, aki a Caprin töltött évek alatt volt Gorkij párja, szintén gyanúba keveredett, a Villa Blaesus olasz szakácsáról pedig be is bizonyosodott, hogy a fasiszta rendőrségnek jelentett. Mindenki megfigyelt mindenkit, amiből Utisz mély emberismeretre valló filozófiát párolt le: „Megfigyeltnek lenni cudar érzés, csak az rosszabb, ha nem figyelik meg az embert. Ha figyelemre sem méltónak ítéltetett valahol. Ha érdektelennek, ha jelentéktelennek tartják.”²²

A szpiónlétkör azonban nem mérgezi meg a *Sakkparti* derús világát. A könyv egyik legemlékezetesebb és legszínesebb fikatív jelenete, amikor Gorkij és Lenin a Vezúv tüzét saját vizükkel igyekeznek kioltani, miközben a szemük sarkából egymás fütykösét figyelik, méregetik. Gorkij azt igyekszik kiskubizni, vajon van-e annak látható jele, hogy anyai ágon zsidó ősei is voltak Leninnek. Mindenképpen szűkségét érzem, hogy pontosítsam az elbeszélő – esetleg Orosz István? – egyik ide vágó megállapítását. Gorkij szerszámáról azt mondja, hogy „hosszú, kajla muzsikfütykös”.²³ Seregestől jönnek itt a bajok! Először is nem ismerünk hitelt érdemlő, tényekkel alátámasztott adatot Gorkij nemes szervének méretéről, alakjáról. Másodszor: nem ismerünk statisztikai adatokat arra vonatkozóan, hogy az orosz muzsikoknál az ilyen típusú „puska” volna a jel-

lemző. A harmadik kifogásom még ennél is súlyosabb: Gorkij nem volt muzsiksármazék, tehát minden alapot nélkülöz, hogy hosszú, kajla muzsik tömlőből locsolta volna a krátert. Gorkij, a nagy proletár író nem hogy muzsik nem volt, hanem még proletár se. Apai és anyagi ágon is tehető kispolgári család sarja, apja műbútorasztalos volt, anyai nagyapja pedig kelmefestő műhelyt működtetett Nyizsnyij Novgorodban, a vásáraitól híres Volga parti városban. Óvatosan tehát a fütykösökkel!

Orosz István russzistákat megszegyenítően tájékozott az orosz és a szovjet kultúrában. Nemcsak a történelemben, irodalomban, képzőművészetben, hanem életviteli szokásokban is. Számos jele van annak, hogy tud oroszul, de annak is, hogy ellazsálta az oroszórákat. Szövegébe magától értetődő természetességgel szó bele orosz szavakat, emlegeti például Bogdanov *jámcokskáit*, azaz arcgödröcskéit. A könyv szövegének arcán azonban nem csak gödröcskék, hanem *vesznuskák* is jócskán vannak. A gyengébbek kedvéért: szeplőcskék – magyarán: hibácskák –, amelyeket egy esetleges második kiadás előtt nem ártana kozmetikázni.

A népi bölcsesség szerint minden kezdet nehéz, de Utisz úgy látja, hogy ez csak részizagság, mert „egy könyvet befejezni legalább olyan nehéz, mint elkezdni”.²⁴ Egy kritikát is. A nagyobb hatás érdekében Homérosz – Utisz (irodalmi) megalkotója – gyakran élt a retardálás fogásával. Én is éltem vele, de most, mondandóm vége felé járva illene befejezem Juhász Gyula félbehagyott verssorát is: „...de jó nagyon”. A vak énekmondó azonban az ismétléssel is gyakran élt, én pedig követtem a gyakorlatát, és újra elmondom: „Én nem tudom mi ez, de jó nagyon.”

Babus Antal

21 Басинский, Павел: *Горький*. Москва, 2005, Молодая гвардия, 10. fejezet.

22 Orosz István: i. m., 213.

23 Uo. 165.

24 Uo. 132.

BABUS ANTAL (1960) irodalomtörténész, könyvtáros. Debrecenben végzett magyar-orosz szakon, ugyanott szerzett PhD-fokozatot. Az MTA Kézirattárának osztályvezetője.